

יציאת מצרים – מיד רפה ליד רמה

האם יצאו ישראל ממצרים בגאון, כלשון הפסוק "ביד רמה", בידו החזקה של ה', או שיצאו כמגורשים בידם החזקה של פרעה ומצרים¹, כמאמר הכתוב "כי גורשו ממצרים", "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ"? האם יצאו גאים בבוקר, כלשון הפסוק בפרשת מסעי: "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים", או בחיפזון בחצי הלילה, כמו שנראה לכאורה בפרשת בוא, וכמו שאנו אומרים בהגדה "שלא הספיק בצקם" וכו'. את המדרש הזה ("שלא הספיק בצקם להחמיץ") לא הצלחתי למצוא בשום מקום נוסף בדברי חז"ל. מאידך, מצאתי בשפע את ההפך.

וכי בורחים היו?! והלא כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה.

ועוד מצאנו (ברכות ט, א):

וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים.

כלומר: חז"ל העדיפו להדגיש דווקא את הפסוק מפרשת מסעי ואת היציאה ביד רמה, ולא את הפסוקים בפרשת בא.

עיון בספר שמות מראה שכל תהליך היציאה עמד במתח בין שתי הדרכים האלה.

א. פרשת המלון ומכת בכורות

פרשת משה במלון כבר רומזת לשתי הדרכים האלה. וכדי להבין זאת נעיין מעט בפרשייה: בפרשייה זו נזכר עניין הבנים כמה פעמים. זוהי מילת המפתח בפרשה. בפרשה זו לוקח משה את מטה האלהים בידו, אחרי שה' לימדו לעשות בו מופתים, ואז אומר לו ה': "ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם". כלומר: כל מה שלימדתי אותך לעשות במטה ובמופתים לא יצליח². אמור לו "בני בכורי ישראל". הצגת שתי הדרכים האלה רומזת לעתיד: משה יביא במטהו מופתים ומכות שנועדו "למען רבות מופתי בארץ מצרים"³, כפי שמלמדים פסוקי המסגרת שלפני ואחרי המופתים (שמות ז א-ו, יא ט-י). אבל כל זה אינו מועיל⁴, עד שבא הקב"ה בכבודו ובעצמו וגואל

¹ רש"י בסוף פרשת שמות מזכיר את שתי הדרכים ומפרש: "כי ביד חזקה ישלחם - מפני ידי החזקה שתחזק עליו ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו - על כורחם של ישראל יגרשם".

² למכות ודאי היה תפקיד: הן הועילו להכשיר את הלבבות בהכרה בכך שה' הוא השולט בעולם, ובהכבדה על המצרים שירצו כבר לשלח. לכן במכת בכורות כבר היו הלבבות מוכנים הן כדי לעמוד במבחן האמונה ולהכיר בכך שאף על פי שאין אנו רואים את המופת והמטה, יד ה' היא, והן שיהיו המצרים כנועים דיים לרצות לשלח, וישראל זקופי ראש דיים. שהרי גם אלה שרצו להישאר במצרים זקפו את ראשם עם כל מכה, על שקרן הנוגש יורדת, ויכולים היו לזבוח את אלוהי מצרים.

³ יש בפרשה זו מופתים שבאמצעות המטה: הפיכת המטה לנחש, נגעי גוף, והפיכת מימי היאור לדם. עניינה של הפרשה הוא אותות ומופתים כדי להודיע שה' בקרב הארץ כמכות שיבואו אחר כך, אלא שזה לא יועיל. אחר כך תבוא מכת בכורות ללא מטה וללא מופתים, ובה יצאו ישראל ממצרים.

⁴ פרשה זאת, פרשת המופתים, מסתיימת בפסוק סיום ברור: "ויחזק ה' את לב פרעה ולא שילח את בני ישראל מארצו". המופתים לא הועילו, הועילה מכת בכורות, כפי שביארנו לעיל.

את בנו בכורו⁵. מכת בכורות לא באה "למען תדעו כי לה' הארץ" או "למען תדעו כי אין כמוני בכל הארץ". מכת בכורות באה "למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל"⁶. הפסח בא ללמד מיהו בנו של ה' ומי לא. לא במטה ובמופתים תבוא אל פרעה, אלא בדם הברית. וכדברי חז"ל, "בדמייך, בדם פסח ובדם מילה"⁷. בדמים אלה תתחתן במלך. לא תוכל לדרוש מפרעה לשלח את ישראל, אם לא מלת את בנך. לא המופתים עיקר, העיקר הוא שיוכלו ישראל להתבדל ממצרים. ויתרה מזאת: על ידי זביחת אלוהי מצרים לעיניהם, וסימון עצמם בדם⁸. אם יקומו

5 הקב"ה בכבודו ובעצמו גואל את ישראל. זבח פסח הוא לה', לא 'אשר הכה את מצרים' אלא "אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים". כלומר אשר לקחנו לו לעם בכבודו ובעצמו. אשר הפלה בין מצרים ובין ישראל. והפסוקים צריכים ביאור, כי מכך שצריך ה' לפסוח על הפתח ולא לתת למשחית לבוא לנגוף, משמע שאכן יש מלאך משחית, היודע להבחין בין בכור לפשוט, אך אינו יודע להבחין בין מצרים ובין ישראל, וה' צריך לבוא להציל את ישראל מפניו. ואולם, חז"ל דייקו "אני ולא אחר" לא מהפסוק העוסק בהצלת ישראל, אלא מהפסוק העוסק בהכאת מצרים. מהו 'משחית' ומהו 'מלאך'? משחית הוא מגפה, והוא כוח חסר בחירה חופשית ככל כוחות הטבע. כל כוחות הטבע הם מלאכים של ה'. השמש, המאורות והרוחות, וכן המגפות כולם מלאכי ה' צב-אות ההולכים לעשות רצונו בלא בחירה חופשית. ואם בא ה' אל מצרים ובידו מלאך משחית, כדי לגאול אותנו, מטרת הגאולה היא שנדע שה' הוא המכה את מצרים, ובזה צריך שנדע שה' הוא העובר בארץ מצרים ושכל המכות שעשה משה שליח ה', וכן יתר עשרת שליחי ה', שכן גם הצפרדעים והכנינים הם שליחי ה', נדע שה' עשאו. וגם מגפת הבכורות באה כי ה' בכבודו ובעצמו יוצא בתוך מצרים, שאלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו. וזה מה שעומד במרכז גאולת כל הדורות, שנאמין שיד ה' היא. המשחית הוא מגפה ככל המגפות, כוח טבעי. הוא מבחין בין בכור לפשוט כי ההבדל בין בכור לפשוט הוא טבעי. גם החרטומים רואים אותו, וגם הצופה רואה אותו. אבל ההבחנה בין ישראל לעמים היא א-להית. רק א-להים, או איש שלמד את תורתו, יודע להבדיל בין קודש לחול. ה' יוצא בתוך מצרים להבחין בין ישראל לעמים. וגם זה לא בא אלא על ידי השתדלות ועשייה מצדנו. גם הכוחות הטבעיים הם יד ה', אבל ההבחנה בין קודש לחול היא מעלה בפני עצמה. גם ההגדה שלנו בנויה על האמור בספר דברים. היא פותחת ב"עבדים היינו" ומסיימת ב"ואותנו הוציא משם", כלומר: סיפור יציאת מצרים של ואתחנן. והיא דורשת "ארמי אבד אבי", כלומר: סיפורו של הנגאל היושב בארצו ומודה עליה ומבין ויודע שיד ה' היא שהוא יושב בארצו. ואף שכבר דורות רבים הוא שם, לא דרך הטבע היא אלא יד ה'. וכן הוא מבחן האמונה של הנגאל מיציאת מצרים ולעולם: תמיד יהיה האפיקורוס שיאמר שדרך הטבע היא. בכל דור ודור יכול אדם לומר וכי אני יצאתי ממצרים? וכי אלמלא כן הייתי משועבד? והלא ממילא כבר אין מצרים. אבל האמת היא שאין ממילא. ה' עשה זאת. וזה המבחן של יציאת מצרים, שהיתה לא על ידי שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, ואת הקב"ה אי אפשר לראות. הראשון שהקשה קושיית "מה נשתנה", היה פרעה ששאל: "מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל", וכל המכות באו ללמדו ש"אני ה' בקרב הארץ". זהו המהלך של יציאת מצרים, ואנו ממשיכים אותו לדורות ביד רמה, באמונה בה' ובסיפור גבורותיו.

6 מכת בכורות איננה חלק מהאותות והמופתים, והיא לא נעשתה באמצעות המטה. אין ישראל נעשים עמו של ה' בהרמת מטה אחת. אי אפשר לחיות בצל ה' בהרמת מטה אחת, אלא בעבודתו ואמונתו לאורך זמן, ובהתגלותו. וכן אנו מוצאים בימי יהושע שעד שלא מלו ישראל לא נגולה חרפת מצרים מעליהם. הערלה היא חרפת מצרים. רק כשملו ישראל זקפו ראשם ונשלמה יציאתם ביד רמה. רק אחר שמלו ועשו פסח נגלה שר צבא ה' אל יהושע. רק דור כזה ראוי ויכול להיכנס לארץ (ומשמע שם שמדרגה נחותה היא להיות ערל ולאכול מן; השלמת הגאולה היא בשבת ישראל ביד רמה בארצו, בדמיו, בדמי מילה ופסח, ובאכלו מעבור הארץ).

8 כבר בתוך המכות אומר משה לפרעה בעזות, כי תועבת מצרים נזבת. ועזותו היא שהוא אומר לו זאת כעובדה פשוטה וברורה. אבל ישראל עדיין אינם יכולים עד כדי כך להרים את ראשם, עד סוף המכות.

ישראל ויאמרו ביד רמה: ישראל אנחנו וברית כרתנו בדם עם ה' ואין אנו מצרים. לכן הפרשייה איננה מסתיימת עד שתכרות צפורה את ערלת בנה ותאמר "חתן דמים אתה לי". יש ביד ישראל להילחם בכוחות עצמם במצרים ולעלות מן הארץ ביד רמה⁹; פרעה יודע זאת. ישראל לא. ישראל בגלות כנועים ושפלים. רק אחרי שיוכלו לזקוף את ראשם ולומר בפה מלא: לא משום המופתים ולא "פן יפגענו בדבר או בחרב", אלא מפני האמת: "בני בכורי ישראל". בנו בכורו של ה' אנו. ואותנו יוציא מכאן, ואת בנך בכורך יהרוג. רק כך יצאו ישראל ממצרים. ואם לא יכרתו ברית לה', יבקש המיתם. ולכן דווקא בפסח מדגישה התורה ביותר, שלא יאכלוהו ערל ובן נכר¹⁰.

הדרך אל פרעה עוברת באותות ובמופתים, שכוללים ירידה אל פרעה והתרפסות בפניו, לפחות למראה עיניים. אבל בסוף, בני ישראל לא יצאו אלא ביד רמה.

ב. הפניות אל פרעה

על פי הפשט, משה נשלח ביד רמה ובעזות. הוא בא אל פרעה ואומר לו "כה אמר ה' א-להי העברים, שלח את עמי". ואולם, גם כאן כדאי להתבונן היטב בפרטי המשא ומתן. כשבא משה אל פרעה ואמר לו: "כה אמר ה' א-להי העברים: שלח עמי...", אומר לו פרעה: "לא ידעתי את ה'". אז אומר לו משה: "א-להי העבריים נקרא עלינו... פן יפגענו". האמירה הראשונה דומה לאמירה "צריך לשמור שבת", לעומת האמירה השנייה הדומה לאמירה "אנחנו דתיים ואנו מקפידים לשמור שבת, אז הנח לנו למלא את דתנו".

גם כאן אנו נתקלים בשתי האמירות. כאן נראה לכאורה כאילו נוסתה תחילה היד הרמה, ומשזו לא הועילה, נוסתה היד הרפה. ואולם: עיון בנוסח דברי משה אל פרעה בזמן המכות מלמד את ההפך. כיון שתשובתו של פרעה היא "לא ידעתי את ה'", באות המכות ללמדו "בזאת תדע כי אני ה'". זוהי היציאה ביד רמה לעיני כל מצרים. ביד רמה, כלומר: אמירה מהסוג הראשון ולא מהסוג השני. "מלוא כל הארץ כבודו", ולא רק אנחנו דתיים וצריכים. כמובן שזה מתחיל בקטן. אמרת שאתה לא מכיר את ה'? בוא ונעשה הכרה, ואנא תן לנו ללכת. אלא שעם התקדמות המכות הולכת וגוברת העזות שבה מדבר משה אל פרעה. הוא כבר אינו בא בשם "ה' א-להי העברים" אלא בשם "אני ה' בקרב הארץ" אני ה' ולא אחר!¹¹ מכאן ואילך, עד הים, מוכיח משה לפרעה

⁹ כך עולה מדברי משה אל ה' בסנה. משה מבין שעקר שליחותו היא אל בני ישראל. כל דבריו אל ה' סובבים סביב השאלה במה אבוא אל בני ישראל. ואולם, בסופו של דבר עומד משה מול פרעה ומצפה שהוא יהיה היד החזקה שתוציא את ישראל ממצרים, וכלפיו הוא עושה את המופתים. וראה להלן הע' 19-20.

¹⁰ הדם מפלה בין מצרים לבין ישראל. לכן מי שאינו עושה פסח נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את העם מעם אחר. וזהו יחודו.

¹¹ "ויוציאונו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאתת ובמופתים". מבחינת מה שמשה אומר, הוא מדבר אל פרעה באותות ובמופתים, וכך הוא מוכיח לו שיש להוציא את ישראל ממצרים, אבל למעשה זה נעשה "ביד חזקה". ה' מוציא את ישראל ממצרים בכוח. כלומר, באות כאן לידי ביטוי שתי הדרכים: הדרך של אותות ומופתים כדי שידעו כל באי עולם שה' הא-להים ולכן יש להוציא את ישראל ממצרים, והדרך של הכוח הגדול השובר את פרעה. וזה הכוח שכל הבריאה מונעת ממנו. מתברר שבאי העולם לא יראו את ה' באותות לבד אלא בכוח. הכוח הוא המביא את המצרים לומר שה' הא-להים. תחילה החרטומים, אח"כ עבדי פרעה, ולבסוף חיל פרעה אומר: "כי ה' נלחם להם

באותות ומופתים כי ה' הא-להים. שירת הים היא סיום יציאת מצרים בשירת ישראל לה' ובהכרה בכך שאין כמוהו בקרב הארץ. לכן יש בשירה ביטויים כאלה שעניינם להוכיח לפרעה וליהודים ה"מתמצרים", שיש ה' בקרב הארץ ואין כמוהו, בדרך שיכולים המצרים להבינה, וכפי שנבאר להלן.

נמצא איפוא שמשך מציג את המכות כאילו אינן מכות אלא מופתים. יש עשרה מופתים התחומים במסגרת של "ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים ולא ישמע אליכם פרעה" וכו' (ז, ג) עד "לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים" (יא, ט)¹². שתי הפרשות האלה תוחמות את פרשת המופתים, המוצגים כאילו אינם מכות אלא ראיות לקיום ה' למי שאמר שלא ידע את ה'. ואדרבה, אילו רציתי להכותך הייתי מוחה אותך בדבר אבל רצוני להראותך את כוחי. המופת הראשון אינו מכה, אם כי בליעת מטות החרטומים היא מכה קשה ליוקרתו של פרעה. אחר כך המופתים מתחילים במים מתחת לארץ, אחר כך בארץ ואחר כך בשמים ממעל. אגב ההוכחות החרטומאיות "האקדמיות" לכאורה, שאינן אלא דיון "אקדמי" תיאורטי, הולכת וגוברת ידו החזקה של ה', עד שפרעה מוציא את ישראל ממצרים.

נמצא שגם כאן נוסתה תחילה היד הרפה, אך עם הזמן ועם היחלשות כוחו של פרעה, היא הולכת ונעשית רמה.

ד. מכת בכורות

התהליך הממושך, שבו הולכת היד הרפה ונעשית רמה, מתממש בעוצמה רבה יותר בתוך עם ישראל עצמו, וביכולת שלהם להתנתק ממוסכמות מצרים ולהאמין בגאווה בה'. מכת בכורות אינה מופת ואין בה מטה. יש בה רק דם, אשר לא נועד להכות את מצרים אלא להציל את בני ישראל מהמכה¹³. כאן אין מגמה לעשות מופת, אלא להכריע את מצרים ולהוציא

במצרים", ואז מכירים בו גם ישראל, כי ראו את היד הגדולה. היא מביאה למורא גדול והכרה בה'. "קול ה' בכוח", ומתוך כך "קול ה' בהדר".

לכן גם בתהילים ההכרה ב"אדון חולי ארץ" באה "בצאת ישראל ממצרים". צאת ישראל ממצרים הוא הזמן שבו הים, הירדן וההרים, הסלעים והצורים, חלים מפני ה', ועמם כל הבריאה כולה. "ובמורא גדול", מי ירא ממי (ראה לעיל הע' **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת**)? תחילה משה ירא מפרעה ובה אלו בדחילו ורחימו. ישראל ודאי שבויים במחשבה שפרעה הוא מלך העולם ולא עולה על דעתם ליירא אותו ולא לפגוע אותו בכוח. הם יראים מפניו בחרדת קדש. אך תוך זמן קצר ירא פרעה מישראל. על הים הוא רואה עוד מופתים עד שהוא מבין שה' נלחם, ואז מבינים כך גם ישראל. חלק מהמאבק נעשה כביכול בדרך של פוליטיקה, וגם בזה יד ה' מתגלה, ובסופו של דבר פרעה הוא הירא. פרשה זאת, פרשת המופתים, מסתיימת בפסוק סיום ברור: "ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל מארצו".¹²

המופתים לא הועילו, הועילה מכת בכורות, כפי שביארנו לעיל (עמ' 1***).¹³

גם ביתר המכות, הבאת המכה היא במטה, אבל סילוק המכה אינו נעשה במטה, אלא משה מתפלל אל ה' והוא בכבודו ובעצמו מסלק את המכה. ובחלק מהמכות דווקא על סילוק המכה נאמר "למען תדע כי אין כה' א-להינו" וכדו'. במכת בכורות דווקא ההצלה נעשית לכאורה באמצעי, בדם, ואילו המכה עצמה, הקב"ה בכבודו ובעצמו. ואולם מלשון התורה נראה שאין זה כך. גם הצלת ישראל נעשית על ידי ה' בכבודו ובעצמו. "ופסח ה' על הפתח". הדם לא נועד אלא לסמן את הפתח.

את ישראל ביד חזקה. להבדיל את ישראל מהעמים ולקחת אותם לעם. בפסוק "החודש הזה לכם" מתחיל נושא חדש, יציאת מצרים. מכת בכורות ויציאת מצרים הן התגלות מיוחדת של ה' שבאה ללא מלאך, ללא שרף וללא שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו בא ולוקח לו גוי מקרב גוי. כפי שמדייקים חז"ל מהפסוק "ועברתי בארץ מצרים", שאין כמותו במכות, שבהן משמע שמשא עושה את המכות במטה¹⁴.

(מכת בכורות, לפי האמור כאן, איננה חלק מהמופתים. היא לא נעשתה במטה ולא על ידי משה. היא באה אחרי פסוק הסיום של המופתים. היא איננה חלק מהמופתים שנועדו להודיע "כי אני ה'". לעמתה, קריעת הים, היא כן מופת. תכליתה "וידעו מצרים כי אני ה'", והיא נעשית במטה¹⁵). כלומר: אם נבקש לאפיין את תכליתה של מכת בכורות וליל יציאת מצרים, נוכל לומר שיציאת מצרים באה ביד רמה, מבחינה זאת שהיא מלמדת שלא ישראל הם השפלים והנבזים המבקשים רחמים מפרעה, אלא אדרבה, ישראל הם העם הנבחר. כאן באה לידי ביטוי יד רמה כלפי עצמנו.

ה. יד רמה כלפי עצמנו

מכת בכורות מבטאת את היציאה ביד רמה, בכך שצריך אומץ לבוא ולומר נגד כל המקובל: טועה פרעה וישראל הוא העם הנבחר, ואילו המצרים וידיעותיהם הם הנחותים. כמו כן: צריך אומץ

גם המכות, אף שעשייתן היתה ע"י מטה, סילוקן אינו אלא בתפילה. גם לחרטומים ברור שסילוק המכה אינו בכוחם. אדם הבקי בחוקי הטבע יכול לפעמים לעורר כוח מכוחות הטבע שיבוא, אך אינו יכול לסלקו. הוא לא שולט בטבע, סילוקו בידי שמים כשמשא מתפלל אל ה'. סילוק המכה רק בידי ה' הוא והוא הראיה לשליטתו האמיתית של ה' בעולם. ועם זאת נראה שסילוק המכה כבר אינו חלק מהאותות והמופתים אלא בעיקר הוא חלק מהיד החזקה. עיקר תפקידו שיבוא פרעה אל משה ויתחנן, יותר משמטרתו להוכיח שלה' הארץ. אבל יש בו גם מזה. עצם העובדה שפרעה מבין שרק תפילה אל ה' תוציא אותו מצרתו, היא עצמה שלב גדול וחשוב בדרך להכרתו של פרעה בה'.

¹⁴ נראה שיש כאן גם חזרה בזמן. כשפרעה קורא למשה אחרי מכת חושך ואומר לו "לך מעלי" ואומר לו משה "כן דיברתי", ואח"כ אומר לו "כה אמר ה' כחצות הלילה", משמע שזה נאמר באותו יום, שאם לא כן היה צריך לומר לו ביום פלוני בחצות הלילה. ונראה שלכן את הפסח היה צריך לקחת מבעשור, כי "א"ב ו"ג בניסן היו שלושת ימי החושך. ופרעה קורא למשה ב"ד בבוקר. התורה הקדימה את זה ל'החודש', כי ב'החודש' מתחיל נושא חדש של בחירת עם ישראל וגאולתו. בחירת עם ישראל מתבטאת במצוה הראשונה שנצטוו ישראל בקידוש החודש. לכן בכל התפילות של הזמנים התלויים בקידוש החודש נזכרת בחירת ישראל.

¹⁵ גם בהמשך הפרשה משתמש משה במטה בהכאת הצור בחורב ובמלחמת עמלק. את הכאת הצור היה עליו לתקן בפרשת חוקת, ולא תיקן. היה עליו ללמד את ישראל שה' הוא העובר לפניהם, ולא המטה. מאידך, יש חלק שני לפסוק "ה' עובר לפניך" (דברים לא. א), והוא – "יהושע הוא עובר לפניך", ואת זה לימד משה את ישראל בסוף הפרשה. הוא לימדם שאף על פי שהוא בראש הגבעה, העם הוא המצווה להילחם, ובראשם יהושע, וגם הרמת המטה צריכה עזרה. זה בא אחרי שנעשה עוד נס בלי מטה, כמכת בכורות: פרנסת ישראל מן השמים, "למען אנסנו". יכולת החיים משולחן גבוה כמו בארץ ישראל: שהעם הוא המלקט והוא המאמין, היא יכולת המעבר ממלחמה של יראי מלחמה מחרישים, למלחמה בחרבו של יהושע. בחירת ה' בישראל לא נעשית בהרמת מטה אחת; היא נעשית בהתגלות ישירה של ה', שבאה אך ורק על ידי עבודה מרובה של ישראל הן בדרך הטבע והן בעבודה רוחנית מרובה וקשה הצריכה תמיכה מזה אחד ומזה אחד. רק כך אפשר לחיות בצל ה', בעבודה. בהכרה בכך שאנו עבדי ה' וחייליו החייבים לעשות מלאכתו בכל כוחותינו. תחילה במילה ובפסח כמו שביארנו לעיל, ואחר כך בעבודתו בארץ ישראל בכל כוחותינו, מתוך אמונה שהוא יוריד לנו את לחמנו מן השמים דבר יום ביומו.

ואמונה להכיר ולהאמין בכך שהמופת שנעשה ללא מטה וללא שליח, יד ה' עשתה אותו. היד הרמה מביאה לידי אמונה בה' ובכוחו הגדול. מסר זה עובר כחוט השני לאורך כל תהליך היציאה ממצרים. חלק מהידיעה הוא "למען תספר באזני בנך ובן בנך". לכן עוד לפני היציאה ממצרים, כבר כשקורא משה לזקני ישראל, הוא מצווה עליהם ללמד את דורותיהם בארץ שזבח פסח הוא לה' אשר פסח. וכן הוא חוזר ארבע פעמים על מצוות הסיפור. חלק מיציאת מצרים הוא בהיותה זיכרון לדורות. ראה לכל באי העולם בכל הדורות שה' הוא האלהים בקרב הארץ. הסיפור לדורות הוא חלק מהתכנית, ולא מצוה בפני עצמה. (וכמובן, עוד תוך כדי התהליך, משיב משה באותות ובמופתים ובמלחמה, לקושיית הבן הרשע פרעה השואל-מטיח "מי ה'", ומלמדו שוב ושוב כי "אני ה' בקרב הארץ").

עם זאת, אפשר שכבר במצרים היו רשעים, שלא האמינו ולא רצו לצאת, ולעגו ושאלו "מה העבודה?". אומר משה לזקני ישראל שגם בניהם לדורות עלולים לשאול, אבל הזקנים והחכמים שבכל דור ודור יודעים את התורה והם מעבירים אותה הלאה, ולרשעים אין המשך. ומשום כך דרשו חכמים שהבן האמור כאן, רשע הוא. הנס הוא יכולתנו לצאת ביד רמה, להבדיל את עצמנו מהמצרים ומהרשעים הנתפשים בעולם כאמת שאין בלתי, לעמוד מולם ולומר "זבח פסח הוא לה'". אל תשת לבך אל דברי הרשעים; נגאלים אנו, ולא אנו בלבד אלא אנו ובנינו ובני בנינו, ולדורות עוד נאמר "זבח פסח הוא"¹⁶. הבן הראשון המופיע בתורה, רשע הוא, כלומר: עדיין אין ידו רמה באמונה בה' והוא שואל מי ה'. רק בדור הבא, בפרשת ואתחנן, יופיע הבן החכם, בן לדור שני של עם שידו רמה באמונת ה', ובגאווה הוא אומר לאומות העולם: האמת אתי ואתם וחכמיכם טיפשים וטועים¹⁷. "ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה". בשאלתו הוא כבר מכיר את ה' וקורא לו "ה' אלהינו" כדבר מובן וברור מאליו.

כלומר: גם בזמן המופתים אנו מוצאים את שתי הדרכים: יש הנושאים את אמונת ה' ביד רמה, ויש רפי ידיים שאינם נגאלים עד שייגלה עליהם מלך מלכי המלכים ויגאלם ללא צידה, או עד שיגורשו ממצרים, והמצרים, אוי לאותה בושה, הם יהיו שלוחי ה', ידו החזקה, לגרשם. ההכרה הסופית של כל ישראל בה', ויציאתם ביד רמה, הוא תהליך ארוך, אך הוא מתממש בסופו של דבר.

ג. יחסם של ישראל ליציאה

ועתה לא נותר לנו אלא לברר במה באו לידי ביטוי בפועל אצל ישראל עצמם תוך כדי היציאה ממצרים, היד הרמה והיד הרפה.

¹⁶ גם היום אנו נתקלים בשני סוגים של כופרים בגאולה: יש שאינם מאמינים בגאולת ישראל ובהיותו הנבחר. הם חיים בצל מצרים. ויש סוג אחר, שאינו מכיר בכך שהגאולה היא מאת ה'. הוא אינו מוכן לקבל את הגאולה, אלא אם כן יראה בעיניו את האש היורדת מן השמים, רצוי על ידי רבנו, כדי שגם יאמינו ברבנו עבדו תוך כדי. אלה אנשים שידיהם כבדים מלהרים את המטה ולהטות את לב ישראל לאביהם שבשמים. אפילו להרים את המטה אין בכוחם, הם אינם דואגים אלא שהדתיים יוכלו לעבוד את ה', ומתוך כך גובר עמלק. אלה רפי ידיים, ואולי לכן אומרים חז"ל על מלחמת עמלק שרפו ידיהם מן התורה (המלה "יד" נזכרת שבע פעמים בפרשת עמלק, ואולי היא כנגד היציאה ביד רמה שבתחילת הפרשה). כיון שמדובר בפרשה רבות על יד רמה ועל הרמת יד, מתבקשת הדרשה שרפידים היא רפי-ידיים.

¹⁷ רפו ידיהם מהאמונה בה', והיו הידיים כבדים, עד שתמכו בו והיו ידיו אמונה. מעין דברינו בהערה הקודמת, שהדור השני, הלוחם בחרבו של יהושע, הוא דור שידו רמה יותר.

גם כאן אנו מוצאים הן בתורה והן בדברי חז"ל יד רמה ויד רפה. מחד: "ויאמן העם", או "וילכו ויעשו בני ישראל כאשר ציוה ה'", ומאידך: "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה", "חדל ממנו ונעבדה את מצרים", "וגם צידה לא עשו להם", ועוד.

הציווי לאכול מצות, וכן הציווי לאכול בחיפזון עם מקל ביד ומותניים חגורים, נאמרו מראש¹⁸. הם חלק מהלכות הפסח, ואף על פי כן אנו תולים זאת לדורות בכך שלא הספיק בצקם להחמיץ. ישראל חייבים לאכול מצות כי הן חלק מהפסח, ולכן הם דימו שכן הוא הציווי להחזיק מקל. אולם בפועל לא עשו צידה.

כלומר: כמו בכל הדורות, גם בדור ההוא היו צדיקים ורשעים. היו שהאמינו והיו שלא האמינו. היו שהאמינו יותר והיו שהאמינו פחות. היו רמי יד והיו רפי יד. בסופו של דבר רוב העם זבח את הפסח, אבל לא הכין צידה לדרך.

ומי שלא יוצא ביד רמה יגורש ביד חזקה.

(יחזקאל כ, לג)

ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם.

גם היציאה של ישראל בגניבה מלמדת על כך. המצרים השאילו להם כלים, כי הם וגם בני ישראל סברו שמשה קיבל את ההצעה של פרעה לזבוח בארץ, ולכן הוא מצווה לזבוח בארץ¹⁹. המצרים שמחו כי חשבו שבזה נגמרו המכות, ובני ישראל שיתפו פעולה, גם אלה שלא רצו לצאת, כי סברו שלא יוצאים. לכן גם צידה לא עשו להם (ולהבדיל מהם, אמר יהושע באותו חודש אחר ארבעים שנה: "הכינו לכם צדה כי בעוד שלושת ימים" וכו', וגם שם הכינו שלושה ימים מראש). משה אמר לבני ישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, כי ה' עובר לנגוף את מצרים ורק בתוך בית עם דם על המשקוף הם מוגנים. אבל המצרים שלחום והם יצאו בחיפזון. כלומר: כמו שביארנו לעיל, תהליך הרמת היד הוא איטי וממושך, ודאי כלפי פנים. רבים מבני ישראל באותו זמן היו עדיין רפי יד וחסרי אמונה. אבל די היה באותה אמונה של אלה שכן האמינו, כדי לעורר את רחמי ה' ולקרב את הקץ. תהליך הרמת היד נמשך על הים, כמו שנברר בפרק הבא.

ה. יד רמה על הים

דברי ה' אל משה הם: "ויִדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'". ומה טעם שיִדְעוּ? והלא מייד כשיִדְעוּ ימותו! אלא שהיו ישראל משועבדים רוחנית למצרים, ונפשם קשורה בנפשם. כנפש עבד שלא רק גופו

¹⁸ וחז"ל אומרים שכבר אברהם ולוט אכלו מצות בפסח.

¹⁹ בכל הדורות יהודי ידבר בכל סעודה על רצונו לשוב לציון, ועל הגאולה, אבל אם יציעו לו לקום ולעלות הוא לא יעלה. גם כאן, אם עושים סעודה וזבח כדי להזכיר ברגש את הכיסופים לגאולה, יצטרף כל ישראל, ויאמר שהוא כִּמָּה לגאולה. אבל כדי שהם יצאו בפועל, צריך שפרעה יגרש אותם, וגם אז הם מייד יבקשו לשוב למצרים. ודאי שהיו צדיקים רבים, והיו גם רבים שהעריצו את הצדיקים, אם כי אפשר שאמרו להם: "יפה, אתם אידיאליסטים, אך איך אתם יכולים לכוף את כל העם ללכת אחריכם למדבר? תשאירו לפחות את הטף הרכים להתענג על סיר בשר מצרים, אל תהיו אכזריים לילדיכם ואל תסכנו אותם לשווא על האידיאולוגיות שלכם" וכו' וכו' (אנחנו מכירים בעל פה את האמירות האלה).

כלומר: מעלה גבוהה היא לומר שאין אנו רוצים לחיות במצרים ורוצים אנו לצאת. מעלה גבוהה היא לומר שהמעצמה הגדולה היא פרימיטיבית וה' הוא השולט בעולם. אבל לא כל מי שאומר כך אכן מאמין בכך. האמונה תיבחן במעשים: האם הוא באמת רואה בה' את בעל הבית או שהוא רק אומר כך?

השתעבד לאדונו אלא אף נפשו. לכן לא יכלו לצאת ממצרים עד שיגרשום המצרים. ולא יכלו להכיר בא-להותו של ה' אף שראו בעיניהם, עד שידעו מצרים כי אני ה'²⁰.
לכן דרכו של משה תחילה היא אל המצרים ואל פרעה, והוא מוכיח לו את מציאות ה' בדרך המקובלת במצרים וכדרכם של החרטומים. רק כשתוכח מציאות ה' והנהגתו בהוכחה מדעית לפי כללי המדע המצרי יאמינו בו ישראל. תפישת העולם של עבדי מצרים היא מנקודת ראות מצרית, שהמדע המצרי והמקובל במצרים הוא עיקר בעולם²¹. לכן משה לא אומר להם למרוד במצרים אף שבכוחם לעשות כן, שכן לא ישמעו לו. אדם נוטה לא לפרוץ את הגבולות הידועים אלא ללכת כצאן אחר השליט אף כשאין בכך היגיון. אם לא יגרשום המצרים לא יצאו, שהרי אף במדבר חפצו לשוב אל נוף ילדותם. הם חוגגים ושואלים ממצרים כלי כסף וכלי זהב רק כשנדמה להם שמשה קיבל את תנאי פרעה ומצווה לזבוח בארץ²². כשמשה אומר להם שחטו את הפסח כאן ודעו שכשתבואו אל הארץ תחגגו ותעבדו את העבודה זכר להצלתכם מהמכה, הם חוגגים. כדרכו של יהודי בכל גלות שבכל סעודה הוא דורש בשמחה על מה שנעשה כשניגאל ונשוב לארצנו. אך אם תאמר לו לקום ולעזוב את ארץ גלותו ולשוב לארץ ישראל לא יעשה כן. על הים אמרו מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים, מתוך כך הכירו בו ישראל ושרו ביד רמה את השירה החדשה: "ה' ימלוך לעולם ועד".

²⁰ תכליתן האמתית של המכות היא שידעו ישראל כי אני ה', כפי שנאמר בפירוש בתחילת פרשת בא: "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'". ישראל לדורותיו מכיר בגדולת ה' בגלל התגלותו במצרים.

²¹ לכן היו המופתים על דרך המקובל אצל מצרים. זה מה שמשכנע את בני ישראל באותם ימים, אך לדורות נאמר שהמאמין על פי מופת יש בלבו דופי. מטרת המופתים היתה לא לשכנע את מצרים אלא לשכנע את ישראל. משה אינו שואל בפרשת שמות אפילו פעם אחת מה יאמר לפרעה; הוא שואל רק איך יאמינו לו ישראל. פרעה אינו מטרד; פרעה הוא כלי. רק כשבני ישראל לא שומעים אל משה ואומר לו ה' צריך להפעיל את פרעה כדי שישלח את ישראל, שכן מעצמם אינם יוצאים, אז שואל משה איך ישמעני פרעה. פרעה אינו אלא כלי שכשלמד לבסוף שיש ה' אין בו עוד צרך והוא מוטבע בים. אבל בשלבי הגאולה יש רגעים שישאל רואים את עצמם כפחותים ואת המעצמה הגדולה כעליונים, ונדמה להם שהגויים השפלים והנחותים הם הנכבדים והם החשובים ואשר נחשב בעיניהם הוא חשוב ומרומם. עד כדי שהתורה תיראה להם נכבדת אם יכבדוה הגויים השפלים ההם, והם עצם בזויים בעיני עצמם אם לא יכירו הגויים בכבודם. כי נשמתם משועבדת למעצמה הגדולה של הגויים. אל דור כזה צריך לדבר דרך המעצמה כי רק כך הם שומעים. אבל אחר כך יתעלו ישראל וישמעו מפי ה' אנכי ה', ועיניהם יראו ולא זר, ויכירו שחשיבות הדברים נמדדת על פי ה' ולא על פי הגויים. ועדיין אין הם מאמינים ומכירים דיים את כוח ה' עד שיצאו בכוחו וילחמו בגויים. את זה רק הדור הבא יעשה.

²² "וגם צידה לא עשו להם", כי לא האמינו שאכן הם יוצאים. בני ישראל נצטוו כבר בראש חודש לאפות מצות, מצות ולא חמץ, כי מצות הן עמידות בדרך ואינן מתקלקלות וראויות לשמש צידה לדרך. וכלשון המשנה: "מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים" (ולא כלשון ההגדה "שלא הספיק בצקם" וכו'). ובפשט הפסוק, רק כשהגיעו לסוכות אפו את הבצק שהוציאו ממצרים (וה' גאלם מהר והגיעו לסוכות עד שלא החמיץ, ומכל מקום הם נשאו את בצקם טרם יחמץ ממצרים כי לא הספיקו לאפותו כי גרשו ולא יכלו להתמהמה, ומשהגיעו לסוכות אפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים על שכמם טרם יחמץ, אך אפשר בדוחק לפרש ש"ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים" עוד במצרים), כי לא עשו להם צידה. וכן ראינו בגלויות אחרות שמי שלא נגאל כשה' מצווה, מגורש בלא יכולת להתמהמה.